

İKİNCİ MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN SONRA İTTİHAT VE TERAKKİ PROPAGANDASI ÜZERİNE İNCELEMELER¹

Aytaç Burak Dereli²

ÖZ

Siyasal iletişim bağlamında propaganda teknik ve araçları tarihin her döneminde kullanılmış, iletişim araçlarındaki gelişimler ile birlikte 19. yüzyıldan günümüze kadar siyasal alanda etkin bir rol almıştır. Siyasi aktörler, iktidara gelmek ve mutlak gücü ele geçirmek amacıyla propaganda faaliyetlerinde bulunmaktadır. Türk siyasal hayatı incelendiğinde sistematik ve bilinçli siyasal propaganda olgusu 1908 yılında karşımıza çıkmaktadır. Türk siyasal yaşamında önemli bir yeri olan “İttihat ve Terakkî” propaganda bağlamında önemli bir rol oynamıştır. Çalışmada, İkinci Meşrutiyet’in ilanı olan 1908 yılından, İttihat ve Terakkî Cemiyeti’nin iktidara geldiği yıllar ele alınarak, 1 Kasım 1918 tarihinde Cemiyet’in kendini feshettiği döneme kadar olan süreçte kullanılan propaganda teknik ve araçları üzerinden incelemeler gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma, nitel araştırma yöntemi ile hazırlanarak araştırmada kullanılan propaganda ürünleri ikincil kaynak taraması ile elde edilmiştir. Bu dönemde üretilen siyasal propaganda örneklerinden seçilen gazete ve dergiler, kartpostallar, karikatürler, afişler, madalyalar, nizamnameler, siyasal parti görselleri, marşlar, edebiyat eserleri ve sinema filmleri incelenerek “İttihat ve Terakkî” hâkimiyetindeki söz konusu siyasal dönemdeki propaganda süreçleri hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İttihat ve Terakkî, İkinci Meşrutiyet, Siyasal İletişim, Propaganda

STUDIES ON THE PROPAGANDA OF THE UNION AND PROGRESS AFTER THE DECLARATION OF THE SECOND CONSTITUTIONAL

ABSTRACT

In the context of political communication, propaganda techniques and tools have been used in every period of history, and with the developments in communication tools, it has taken an active role in political life from the 19th century to the present. Political actors engage in propaganda activities in

¹ Bu makale, “V. Human and Civilization Congress From Past to Future” Sempozyumu’nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan “İkinci Meşrutiyet’in İlanından Sonra İttihat ve Terakkî Propagandası (1908-1918)” adlı tebliğin gözden geçirilmiş ve genişletilerek yeniden üretilmiş halidir.

² Öğr. Gör. Dr., Trabzon Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, ORCID: 0000-0002-6449-7509, abdereli@trabzon.edu.tr, aburakdereli@gmail.com

order to come to power and seize absolute power. When Turkish political life is examined, the phenomenon of systematic and conscious political propaganda emerges in 1908. The Committee of Union and Progress, which has an important place in Turkish political life, played an important role in the context of propaganda. In this study, from the proclamation of the Second Constitutional Monarchy in 1908 to the years when the Committee of Union and Progress came to power, examinations were carried out on the propaganda techniques and tools used in the process until the Committee abolished itself on November 1, 1918. This study was prepared with the qualitative research method and the propaganda products used in the research were obtained by secondary source reviewing. Newspapers and magazines, postcards, cartoons, posters, medals, regulations, images of political parties, marches, literary works and movies selected from the examples of political propaganda produced in this period were examined and evaluations were made about the propaganda in the political period under the rule of the Union and Progress Committee.

Key words: Union and Progress, Second Constitutional, Political Communication, Propaganda

Extended Summary

In the most basic way, the concept of propaganda is expressed as “work carried out by means of words, writing, etc. in order to promote, adopt and spread a doctrine, thought or belief to others” (Türk Dil Kurumu, 2018). The concept of propaganda in the communication dictionary is defined as “organized persuasion activity; dissemination of ideas and values with various persuasive or persuasive means” (Mutlu, 2008: 210). The history of propaganda, whose main function is to motivate and direct human behavior to spread a certain idea (İnceoğlu 1985: 63), is as old as the history of humanity, and it is messages that are deliberately prepared to affect attitudes and behaviors by frequently using symbolism and rhetoric by appealing to people's emotional and irrational sides (Lilleker, 2008, 2013: 223).

All political actors have to engage in propaganda activities and inevitably put this power into action in order to come to power and seize absolute power. When Turkish political life is examined in depth, the phenomenon of political propaganda appears in 1908. Union and Progress, one of the first political parties in our political history, plays an important role in the context of propaganda and has an important position because it contains the firsts. In this study, the concepts of freedom and equality came to the fore, many political movements took place, under the influence of Tanzimat literature, many new ideas from the west, especially Ottomanism and nationalism became widespread, the effectiveness of paramilitary organizations was felt, and in terms of examining a World Empire under the rule of tyranny. It has been prepared to contribute to communication sciences.

By considering the years when the Committee of Union and Progress seized power from 1908, the proclamation of the Second Constitutional Monarchy, to the period when the Committee dissolved itself on November 1, 1918, case studies are made by considering secondary sources. Between the years 1908-1918, the use of propaganda in the Ottoman Empire, the propaganda tools and techniques used by the Empire, propaganda studies in the center of the Union and Progress were revealed. Newspapers and magazines, postcards, medals, regulations, political party images, anthems, literary works and many other inventories, which were considered as the political propaganda products of the period, were

examined and evaluations were made on the propaganda tools, techniques and activities carried out under the leadership of the Committee of Union and Progress.

In 1908 and after, propaganda activities within and outside the borders of the Ottoman Empire, such as newspapers and magazines, cinema, meetings, sermons, music and marches, postcards, photographs, paramilitary organizations, societies, parties and statements, booklets, cinema, literature, poetry and violence has been made.

It is striking that the Committee of Union and Progress held meetings aimed at internal education during the period of 1889-1895, and did not rush into action and propaganda activities. Later, at the First Young Turk Congress convened in Paris on February 4, 1902, two important theses were put forward. One of them is that "foreign intervention should be invited to bring about a revolution" and the other is that "revolution cannot be made with propaganda and broadcasting alone." At the Second Young Turk Congress, which was also held in Paris on 27 December 1907, the methods to be used to reach the goal were determined. These methods are armed resistance; political and economic strike, civil servants strike; not paying taxes, propaganda and general uprising in the army (Akşin, 1980: 16, 37, 60). The Committee of Union and Progress, considering the conditions and conditions of the period, is aware of these effects of propaganda and is at the height of the power of propaganda. The main propaganda tools used by the Committee of Union and Progress can be listed as newspapers, magazines, music, marches, postcards, cartoons, posters, booklets, cinema and literary products.

The most important propaganda sources of this period were newspapers and postcards. Cinema, on the other hand, served as a propaganda tool that was used in a limited way. The Unionists, who used propaganda tools and resources whenever possible before the Constitutional Monarchy, operated as an effective propaganda organization after coming to power with the Constitutional Monarchy. Everywhere they drew a propagandist image with the understanding of the Union. While it was observed that the Committee of Union and Progress made propaganda for freedom, equality and fraternity in the early stages, they later moved away from this appearance. Their rhetoric turned from heroes of freedom to defenders of the homeland, and they saw their cats as saviors of the homeland. The Unionists focused on convincing the masses and making propaganda against their opponents in their propaganda activities. The propaganda activities carried out were designed to discredit the Second Abdulhamid at the national and international level and to try to create a positive image for Sultan Mehmet Reşat. There was a period in which the Unionist leaders (especially Mr. Niyazi and Mr. Enver) were brought to the fore. Propaganda activities have shown themselves in every field to a greater or lesser extent. When appropriate, a new lifestyle was propagated for a modern society.

Giriş

Hayatımızın her alanında yer alan, bizler için bir yaşam bileşeni olan iletişim, herkesin diline pelesenk olan fakat tam anlamıyla anlamlandırılmayan propaganda ve bilimlerin efendisi siyaset³... Söz konusu bu kavramlar 18. yüzyıldan itibaren siyasal yaşamda aktif bir biçimde kullanılmaktadır. Siyasi aktörlerin tümü, iktidara gelmek ve mutlak gücü ele geçirmek amacıyla propaganda faaliyetinde bulunmak ve bu gücü kaçınılmaz şekilde eyleme geçirmek durumundadırlar. Türk siyasal hayatı incelendiğinde “*siyasal propaganda*” olgusu en net 1908 tarihinde karşımıza çıkmaktadır. Türk siyasal tarihinin ilk siyasal partilerinden bir tanesi konumunda olan “*İttihat ve Terakkî*”⁴ propaganda bağlamında hem önemli bir rol oynamakta hem de ilkleri bünyesinde barındırmasından dolayı önemli bir konuma sahip olmaktadır. Bu çalışma, hürriyet, eşitlik ve adalet kavramlarının ön plana çıktığı, toplumsal, siyasal ve askeri birçok hareketliliğin olduğu, Tanzimat edebiyatının etkisinde, batından birçok yeni fikre ve görüşe kapılarını açan ve özellikle de milliyetçilik ve osmanlılık gibi fikirlerin yaygınlaştığı, paramiliter⁵ örgütlerin etkinliğini hissettirdiği ve istibdat idaresinde bir “*Cihan İmparatorluğu’nun*”⁶ incelenmesi ve değerlendirilmesi bakımından iletişim bilimlerine katkı sağlaması amacıyla hazırlanmıştır.

En temel şekilde propaganda kavramı “*bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma*” (Türk Dil Kurumu, 2018) şeklinde ifade edilmektedir. İletişim sözlüğünde propaganda kavramı “*örgütlü inandırma etkinliği; çeşitli inandırıcı ya da ikna edici araçlarla fikirlerin ve değerlerin yayılması*” (Mutlu, 2008: 210) şeklinde belirtilmektedir. Temel işlevi belirli bir fikri yaymak için insan davranışlarını güdeleme ve yönlendirme olan propagandanın (İnceoğlu 1985: 63) tarihi insanlığın tarihi kadar eskidir ve insanların duygusal ve irrasyonel yanlarına hitap ederek sembolizmi ve retoriği sıklıkla kullanarak tutum ve

³ Siyaset, Aristo tarafından bilimlerin efendisi olarak ifade edilmektedir.

⁴ Güncel Türkçe anlamı “*Birlik ve İlerleme*”dir.

⁵ Yarı Askeri Örgütler, Paramiliter bir gençlik yapılanması örneği, Türk Gücü Cemiyeti.

⁶ Osmanlı İmparatorluğu (1299-1922)

davranışları etkilemek için kasıtlı şekilde hazırlanan mesajlardır (Lilleker, 2013: 223). Propaganda önceleri bir doktrini yaymak için kurulan yapıyı ifade ederken zaman içinde doktrinin kendisini ifade etmek için kullanmış daha sonra ise doktrini yaymak için kullanan araç ve teknikleri ifade etmek amacıyla kullanılmıştır (İnceoğlu, 1985: 64). Traverse-Healy (1998: 17) propagandaya ilişkin sürecin tek yönlü olduğunu, bu süreçte kamunun hedef olarak belirlendiğini, amacın kamunun düşüncesinin değiştirilmesi ve kamuyu tepkisel bir eylemde bulunmaya ikna etmek olduğunu belirtmektedir.

Siyasetin aktörleri (bireyler, siyasi partiler, kamuoyu, sivil toplum vb.) politik mesajlarını kitlelere ulaştırmak amacıyla birtakım propaganda faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bu noktadaki temel amaç, insanların dolayısıyla toplumların duygu, düşünce ve fikirlerini etkilemek ve davranışlarını şekillendirmektir. Bu değişimleri sağlamak için kullanılan en etkili araç propagandadır. Günümüz siyasal iletişim kampanyaları bağlamında kullanılan propaganda araçları afişler, broşürler, reklamlar, televizyon ve radyo programları, açık hava çalışmaları, dijital ve sosyal medya mesajları, müzikler, mitingler, yüz yüze iletişim gibi araçlar şeklinde sıralanabilir.

Nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel analiz desenin kullanıldığı bu çalışmada, İkinci Meşrutiyet'in⁷ ilanı olan 1908 yılından, İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin iktidarı ele geçirdiği yıllar ile 1 Kasım 1918 tarihinde Cemiyet'in kendini fes ettiği döneme kadar olan süreç ikincil kaynaklar dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Amaçlı örneklem tekniği ile 1908-1918 yılları arasında genel hatlarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda propagandanın kullanımı, İmparatorluğun kullandığı propaganda araç ve teknikleri, İttihat ve Terakkî merkezinde propaganda çalışmaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dönemin siyasal propaganda ürünleri

⁷ İkinci Meşrutiyet, 23 Temmuz 1908 tarihinde, İttihat ve Terakkî Cemiyeti ve destekçilerinin baskısı sonucunda II. Abdülhamid tarafından 29 yıl sonra Anayasanın tekrardan yürürlüğe konulması, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin tekrardan açılması ve meşrutiyet döneminin yeniden başlaması olayıdır.

olarak değerlendirmeye alınan gazete ve dergileri, kartpostalları, madalyaları, nizamnameleri, siyasal parti görselleri, marşları, edebiyat eserleri ve daha birçok envanter incelenerek, “İttihat ve Terakkî” öncülüğünde gerçekleştirilen propaganda araç, teknik ve faaliyetlerine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır.

1908’den 1918’e İttihat ve Terakkî Cemiyeti

İttihat ve Terakkî Cemiyeti ulusal bir siyasal örgütlenme biçimi ve ulusal Türk biriminin ilk siyasal görünümüdür (Berkes, 2021: 402). 1908’den 1918 yılına kadar İttihatçılar belirli dönemler hariç hâkim siyasi grup olmuşlardır (Lewis, 2021: 307). Hürriyet, eşitlik ve adalet sloganları ile Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde önemli bir yer tutan İttihat ve Terakkî Cemiyeti, 1889 yılında İttihad-ı Osmani Cemiyeti adıyla kurulmuştur (Mardin, 2020: 97, 98). Bu cemiyetin tarih sahnesine çıkışı “Yeni Osmanlılar” hareketinin etkisi ile olmuş ve “Jön Türk” hareketi olarak isimlendirilmiştir. İttihat ve Terakkî Hareketi; İkinci Meşrutiyet’in ilanından, Bab-ı Ali Baskını’na, İmparatorluğun Birinci Dünya Savaşı’na girişine ve Ermeni Tehciri’ne kadar birçok kritik konuda Osmanlı İmparatorluğu’nu etkisi altına almayı başarmıştır.

İttihat ve Terakkî Cemiyeti’nin tarihsel süreç içerisinde birçok dönüşüm ve birleşme yaşadığı görülmektedir. 1889 yılında kurulan İttihad-i Osmani Cemiyeti, 1894 yılında Osmanlı Terakkî ve İttihat Cemiyeti’ne dönüşmüştür. 1905 yılında kurulan Vatan ve Hürriyet Cemiyeti 1906 yılında kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’ne katılmıştır. Bu birleşimin ardından Osmanlı Terakkî ve İttihat Cemiyeti ve Osmanlı Hürriyet Cemiyeti 1907 yılında Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti’ne dönüşmüştür. Daha sonra bu cemiyet 1913 yılında İttihat ve Terakkî Fırkası olmuş, 1918 yılında Teceddüd Fırkası olarak faaliyet göstermiş ve 1919 yılında kapatılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı’ndan edinilen bilgiler doğrultusunda Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti’nin şubeleri, kuruluş tarihleri ve genel başkanları ile ilgili bilgiler Tablo 1’de verilmiştir (TBMM, 2018).

Tablo 1. Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti

Şube	Kuruluş	Genel Başkan	Kurucular - Yöneticiler
İstanbul	1889	Ali Rüştü	İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sükuti, Mehmed Reşid, Hüseyinzade Ali
Paris	1889	Ahmet Rıza	Mehmet Ali Paşa, Recep Fuat, Nihat, Dr. Nazım, Bahaddin Şakir, Sami Paşazade Sezai, Alber Fua
Cenevre	1897	-	Dr. İshak Sükuti, Abdullah Cevdet, Ethem Ruhi (Balkan), Tıbbiyeli Mustafa Ragıp, Esat, Mithat Şükrü (Bleda), Ahmet, Mizancı Murat, Tunalı Hilmi, Seraceddin, Dr. Hasan, Lütfi, Dr. Akil Muhtar (Özden), Nuri Ahmet, Reşit Beyler
Kahire	1897	-	İshak Sükuti, Tunalı Hilmi, Hoca Kadri, Salih Cemal, Ali Ziya, Ferit (Tek)
Selanik	1908	Talat Paşa	Hüseyin Kadri, Mithat Şükrü (Bleda), Hayri, Ahmet Rıza, Enver (Paşa), Habib, İpekli Hafız İbrahim Beyler

* 1918 (İstanbul), Son kongrede fesih kararı alınmıştır.

Bilgiç (2012: 210), İttihat ve Terakkî'nin 14 Şubat 1878'de İkinci Abdülhamid'in Osmanlı Mebuslar Meclisi'ni dağıtmasıyla birlikte başlayan baskı yönetimine karşı 1889 yılında dönemin aydınları tarafından gizlice kurulduğunu belirtirken, 1908 yılında Makedonya Ayaklanması, İkinci Abdülhamid'in Meşrutiyeti ikinci kez ilan etmesi, Hareket Ordusunun 31 Mart Ayaklanmasını bastırması, 24 Ocak 1913'de düzenlenen Bab-ı Ali Baskını, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na katılması gibi birçok olayda önemli rol oynamış ve 1 Kasım 1918'de gerçekleştirilen olağanüstü genel kurulla kendisini fes ettiğini belirtmektedir.

Osmanlı siyasi hayatı, 1908 ile 1914 yılları arasında hiç olmadığı kadar hareketli bir dönem geçirmiştir. 1902 yılında gerçekleştirilen Birinci Jön Türk Kongresi'nin ardından Ahmet Rıza ve Prens Sabahaddin etrafında toplanan iki grup yollarını ayırmıştır⁸. Prens Sabahaddin ile anlaşamayan merkezi yönetimin taraftarları Cenevre'de Şüra-yı Ümmet dergisini yayımlamaya başlamışlardır. Selanik'te 1906 yılında, Hareket Ordusu kurulmuş, 1907 yılında, İkinci Jön Türk Kongresi'nin ardından İttihatçılar birçok noktada eylem ve gösteri düzenlemeye başlamışlardır. 3

⁸ Jön Türkler fikrî olarak iki gruptan oluşmaktaydı. Bu grupların ilki hürriyetçiler olarak ifade edilen âdemi-i merkeziyetçi bir yönetim arzusu olan dini ve millî azınlıklara kısmî özerklik talep eden grup, ikincisi ise milliyetçiler olarak ifade edilen merkezi bir yönetim ve Türk egemenliğini savunan gruptur (Lewis, 2021: 289). Ahmet Rıza meşrutî ve merkeziyetçi bir yönetim taraftarıyken Prens Sabahaddin âdemi-i merkeziyetçi bir görüşe sahiptir.

Temmuz 1908 tarihinde, Kolağası Ahmet Niyaz'ı Bey 160 kişilik birliği ile beraber dağa çıkarak Ohri ve Manastır çevresinde bir direniş başlatmıştır. Bu dönemde birçok suikast gerçekleşmiştir. Niyazi Bey'i takiben Kolağası Enver Bey ve birçok subay da dağa çıkmıştır. 23 Temmuz 1908 günü, Miralay Sadık Bey'in başkanı olduğu Terakkî ve İttihat Cemiyet'i Manastır şubesi top atışlarıyla Meşrutiyeti ilan etmiş ve aynı gece II. Abdülhamid Meşrutiyet'i tekrar yürürlüğe koyduğunu bildiren iradesini yayınlamıştır. Bu süreçten sonra sansür ve hafiyeliğin kaldırılması ve genel affın ilan edilmesi gibi birçok gelişme yaşanmıştır. Yayımcılık faaliyetlerinin tekrardan başlaması dönemin incelenmesi bakımından önemli bir gelişme olmuştur. 14 Eylül 1908 tarihinde Prens Sabahaddin Ahrar Fırkası'nı kurmuştur. 3 Aralık 1908 tarihinde 500'ü aşkın seçmen İstanbul mebuslarını seçmiştir⁹. 13 Nisan 1909 (31 Mart Vakası) tarihinde Taşkışla'daki 4. Avcı Taburu'nun askerleri ayaklanmış ve bu ayaklanmaya asker, medrese ve halktan katılanlar olmuştur. 24 Nisan 1909 tarihinde, Hareket Ordusu İstanbul'a girmiş, bir gün sonra da İstanbul'a tamamen hâkim olmuştur. 27 Nisan 1909 tarihinde herhangi bir tehlikenin kalmaması üzerine "Meclis-i Milli", oy birliğiyle II. Abdülhamid'i tahtan indirmiş ve Reşat Efendi'nin padişah olmasını onaylamıştır. 21 Kasım 1911 tarihinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulmuş ve onursal bir görev olan başkanlığa Damat Ferid Paşa getirilmiştir. 18 Nisan 1912 tarihinde "sopalı seçim" olarak bilinen seçimler yapılmış ve Halil Bey meclis başkanlığına getirilmiştir. 23 Ocak 1913 tarihinde gerçekleşen Babı-Ali Baskını'nda, Cağaloğlu'nda İttihat ve Terakkî Merkez'inde Ömer Naci ve bir grup gösterici Edirne'yi düşmana teslim edeceği iddiasıyla Babı-Ali'ye yürümüştür. Enver Bey, Sapançalı Hakkı, Yakup Cemil, İzmitli Mümtaz, Mustafa Necip ve Ömer Naci gibi isimler toplantı halindeki Heyet-i Vükela'yı basmıştır. Bu baskında Harbiye Nazırı Nazım Paşa ve yaveri öldürülmüş akabinde Sadrazam Kamil Paşa istifa ettirilmiş ve Saray'a giren Enver Bey, Mahmut Şevket Paşa'nın sadrazam olmasının ahali ve halk adına istenildiğini bildirmiştir. 1914 tarihine gelindiğinde ise Enver Paşa Harbiye Nazırı olmuştur. Denge

⁹ 1908, 1912 ve 1914 tarihlerinde gerçekleşen seçimleri İttihatçılar kazanmıştır.

politikası gereği Cemal Bey'de terfi ettirilerek Bahriye Nazırı olmuş ve kabineye girmiştir (Kutlu, 2004: 356-378).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Bazı Propaganda Faaliyetleri

1908 tarihine gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde ve dışında gazeteler ve dergiler, sinema, toplantılar, vaazlar, müzik ve marşlar, kartpostallar, fotoğraflar, paramiliter örgütler, cemiyetler, partiler ve bildiriler, kitapçıklar, sinema, edebiyat, şiir ve şiddet gibi araçlar ile propaganda faaliyetleri yapılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde gerçekleştirilen propaganda faaliyetlerine özellikli örnekler vermek gerekirse Birinci Dünya Savaşı esnasında Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından yayımlanan "*Harb-i Umûmi Panoraması*" kitapçığı (Işık & Eşitti, 2018: 190) ya da Birinci Balkan Savaşı'nda camilerde verilen vaazlar gösterilebilir (Tekinsoy, 2018: 320). İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin iktidarı ele geçirmesi ve hâkimiyeti ele aldığı dönemlerde karşısında yer alan siyasi partiler Ahrar Fırkası ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası¹⁰ olmuştur. Bu iki siyasi oluşum yalnızca İttihat ve Terakkî'nin müsaade ettiği kadar iletişim faaliyetlerinde bulunabilmiştir. Bu iki siyasi oluşum kendi yayın organları olan gazete ve dergiler ile propaganda faaliyetinde bulunmuşlardır. Bu dönemde bir başka propaganda ise Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile İttifak Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde gerçekleştirildiği propaganda faaliyetleridir. Bunların yanı sıra tehcir kararı öncesi ve sonrasında Ermeni örgütlerinin de yoğun bir şekilde propaganda faaliyetlerinde bulunduğu görülmektedir.

¹⁰ Ahrar Partisi, İttihat ve Terakkî Partisi'ne karşı Osmanlı İmparatorluğu'nda Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan İslamcı bir siyasal partidir. Söz konusu bu parti, yönetimi ele geçirmek amacıyla 13 Nisan 1909 tarihinde, partili olan alaylı subayların girişimiyle İstanbul'da 31 Mart Ayaklanmasını çıkarmışlardır. Söz konusu bu ayaklanma Hareket Ordusu tarafından bastırılmasının ardından parti kapatılmıştır. 1911-1922 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nda etkinlik gösteren Hürriyet ve İtilaf Fırkası ise 31 Mart Ayaklanmasını çıkaran Ahrar Partisi'nin yerine kurulmuş olan İngiliz yanlısı, siyasal İslamcı bir parti olarak faaliyet göstermiştir (Bilgiç, 2012: 15, 190).

İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin Propaganda Faaliyetleri

İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin 1889-1895 yıllarını kapsayan süre zarfında, iç eğitimi hedefleyen toplantılar yaptığını, eyleme ve propaganda faaliyetlerine yönelme konusunda çok fazla acele etmediği göze çarpmaktadır. Daha sonraları, Paris'te 4 Şubat 1902 tarihinde toplanan Birinci Jön Türk Kongresi'nde iki önemli tez ortaya atılmıştır. Bunlardan biri *"devrim sağlamak için yabancı müdahalesinin davet edilmesi gerektiği"* diğeri ise *"yalnız propaganda ve yayınlara devrim yapılamayacağıdır."* Yine Paris'te 27 Aralık 1907 tarihinde toplanan İkinci Jön Türk Kongresi'nde ise hedefe ulaşmak amacıyla kullanılacak yöntem ve teknikler saptanmıştır. Bu yöntem ve teknikler, *"silahlı direnme; siyasal ve iktisadi grev, memur grevi; vergi vermeme, ordu içinde propaganda ve genel ayaklanma"* şeklindedir (Akşin, 1980: 16, 37, 60).

1908'de İttihat ve Terakki Cemiyeti Makedonya'da yaşananlar için propaganda faaliyetlerini sürdürmekte ve bu vesileyle orduda taraftar toplamayı amaçlamışlar diğeri taraftan ise sultana ikna yoluyla meşrutiyeti yeniden ilan ettirmeyi amaç edinmişlerdir (Örs, 2013: 698). İttihat ve Terakki Cemiyeti II. Meşrutiyet öncesinde hem ordu mensuplarına hem de halk için önemli ölçüde propaganda faaliyetleri yürütmüştür (Kansu, 2018: 95).

İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin kullandığı başlıca propaganda araçları gazete, dergi, müzik, marş, kartpostal, karikatür, afiş, kitapçık, sinema, edebiyat ve parti tarafından üretilen çeşitli ürünleri şeklinde sıralanabilir.

Gazete ve Dergiler

Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupalı devletlerin yayımladıkları gazetelerin etkisi ile 1830'lu yıllardan itibaren modern propaganda araçlarının, tekniklerinin ve basın propaganda faaliyetleri açısından önemi idrak edilmiştir (Işık & Eşitti, 2018: 188).

Ahmed Rıza Bey, Jön Türkler'in en önemli savunucularından birisi olmuş ve Bursa Maarif Müdürü olduğu dönemde Avrupa'ya kaçarak kendi kurduğu Meşveret gazetesinde Jön Türklerin propagandasını yapmıştır (Artuç, 2008: 68). İttihat ve Terakkî Cemiyeti üyeleri Meşrutiyet'in ilanının gereğine inanmış, II. Abdülhamid yönetiminin bir an önce yıkılmasını arzu etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ıslahatlar yapılması ve "istibdat" yönetiminin yıkılarak meşruti bir yönetimin kurulması amacıyla yoğun bir propaganda faaliyetinde bulunulmuştur (Aslan, 2008: 81).

İttihatçılar, Meşrutiyet'in ilanı ile ilgili halkın bilgilendirilmesi konusunda İstanbul basınının önemli görevlerinin olduğunu düşünmüş, basın Meşrutiyet'i tanıtmaya ve onun lehinde propaganda yapması gerektiğine inanmıştır (Akşin, 1980: 77). Gazeteler her gün Meşrutiyet ile alakalı haberlere ve halkın coşkulu gösterilerine sayfalarında yer vermiştir. Bu gazeteler Meşrutiyet'in ve Meşrutiyet rejiminin neyi kapsadığı ve ne olduğunu kamuoyuna anlatacak yazılar yazmıştır. Basın kuruluşları, İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin ve padişahın halkla iletişim kurma alanına dönüşmüştür (Dağlar, 2008: 157).

İttihat ve Terakkî Meşrutiyet'ten önce Meşveret, Mizan, Osmanlı, İntikam, İstirdâd, Vatan, Sada-yı Millet, Efkâr-ı Umumiye ve İçtihad; Meşrutiyet'ten sonra Tanin, Şura-yı Ümmet, İttihat ve Terakkî ve Silah gazeteleri aracılığıyla propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur (Arabacı, 2018).

Hüseyin Cahit Yalçın, Tevfik Fikret ve Hüseyin Kazım tarafından yayımlanan Tanin (Çınlama) gazetesi İttihatçıların yayım organı sayılmaktadır. İttihatçıların bir diğer yayım organı ise Şûrâ-yı Ümmet gazetesi olmuştur. Bu iki gazete 31 Mart Olayı'nda isyancılar tarafından saldırıya uğramıştır. Bu dönemde yayım yapan Mizan gazetesi de İttihatçılara karşı yayım yapan gazeteler arasında olmuştur (Kaya & Siklon, 2012: 66). İttihatçı bir başka yayım ise 1909-1914 tarihleri arasında 100 sayı olarak yayımlanan Şehbâl dergisidir. Dergi sayfalarında kadın haklarına, teknolojiye,

tibba, sanata, siyasete ve toplumsal konular ile ilgili makalelere önemli ölçüde yer verilmiştir (Selçuk, 2013: 235). Yine İkdâm gazetesi propaganda amaçlı kullanılmış ve 25 Temmuz 1908’de altmış bin nüsha basmıştır (Lewis, 2021: 312).

Görsel 1. İttihat ve Terakkî tarafından yayımlanan bazı yayınlar **a:** Şehbal Dergisi – 1 Mart 1907 **b:** Tanin Gazetesi – 31 Ağustos 1912 **c:** İkdâm Gazetesi – 30 Haziran 1915

Meşrutiyet’in ardından siyasal reklam ve propaganda faaliyetleri iktidarda olan İttihat ve Terakkî Fırkası’nın müsaade ettiği kadar gerçekleşmiştir. Mutlak güç haline gelen ve muhalefeti sindiren İttihat ve Terakkî Fırkası, kendi propagandasını taraftarı olan gazeteler aracılığıyla gerçekleştirmiştir (Kaya & Siklon, 2012: 68). İkinci Meşrutiyet ile birlikte basında en yoğun şekilde kullanılan kavramlar şu şekilde sıralanabilir (Danişmend, t.y: 14):

- İnkılâb-ı Osmani,
- Cemiyet-i Mukaddes (İttihat ve Terakkî Fırkası), Kahraman-ı Hürriyet,
- Parlamento, Fırka, Meclis-i Mebusan,
- Vatan, vatandaş, vatanperverlik,
- Hürriyet, müsâvât (eşitlik), uhuvvet (kardeşlik),
- Meşveret, adalet, millet,
- Terbiye-i milliye, idare-i meşruta, fırka-i siyasiye, fırka-i muhalefet, devr-i istibdad, devr-i sâbık, devr-i cedid,
- Ahrâr-ı ümmet (Hürriyet ve Meşrutiyet taraftarı için kullanılmaktadır),
- Nigehbân-ı hürriyet (Osmanlı ordusu için kullanılmaktadır).

Parti Programları ve Propaganda

İttihat ve Terakkî Fırkası'nın merkez örgütlenme kurumu olan Meclis-i Umumi¹¹ tarafından fırka yönetimi, propaganda ve seçim işleri gibi faaliyetler gerçekleştirilmekteydi (Gürel, 2009: 46). İttihat ve Terakkî Fırkası, 1909, 1912 (sopalı seçim) ve 1914 seçimlerine katılmıştır. İttihat ve Terakkî Fırkası, 1908 seçimlerinde “*yaşasın hürriyet, yaşasın millet, yaşasın vatan*” sloganlarını kullanmıştır (Duru: 1957: 31). Sonraları İttihat ve Terakkî kendisini “*vatan kurtarıcı*” bir teşkilât olarak görmüştür. İttihat ve Terakkî Fırkası'nın propagandasının genelinde ise “*hürriyet, müsavat, adalet*” sloganlarına yer verilmiştir. 1911 tarihindeki kongresinde “*Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin Nizamnâmesi*”nin kapağında partinin armasına yer verilmiştir (İslam Ansiklopedisi, 2018).

Görsel 2. Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin Nizamnâmesi (1910)

Müzik ve Marşlar

İttihatçılar müzik ve marşları da bir propaganda aracı olarak kullanmıştı. Leyla Hanım'ın (Saz) kaleme aldığı Neşide-i Zafer (Vicdân-ı Muazzam) bu propaganda

¹¹ Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin 1911 kongresinde düzenlenen nizamnamenin 22. maddesinde “*yapacakları propaganda için zemin ve fikir hazırlamakla mükelleftir.*” ve Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin 1913 kongresinde kabul edilen nizamnamenin 7. maddesinde “*Fırkanın Meclis-i Mebusan'da ve Meclis-i Meb'usan haricindeki teşkilâtına aynı istikamet ve cereyanların verilmesini temin için propaganda edilecek hususatı tayin eder...*” ibaresi yer almaktadır (Gürel, 2009: 137,147).

marşlarına örnek olarak gösterilebilmektedir. Neşide-i Zafer marşının sözleri şu şekildedir (ktp.isam.org.tr):

*“Vicdân-ı muâzzam olan Osmanlılarız biz
Peymanına kanın koyan Osmanlılarız biz
Arzusunu pek güç bulan Osmanlılarız biz
Azminde sebatkâr olan Osmanlılarız biz
Enverle Niyazi, unutulmaz bu isimler
Tarih-i medaniye emanet bu cisimler
Yaşa vatan çok yaşa!
Yaşa millet çok yaşa!
Yaşasın Osmanlılar!
Yaşasın şanlı ordu!”*

Görsel 3. Neşide-i Zafer Marşı

Meşrutiyet'in ilanı için bestelenen bir başka marş ise Hürriyet Marşı'dır. Bu marşın sözleri Osmanlıca ve Ermeni harfleriyle Türkçe yazılmıştır. Marşın sözleri ise şu şekildedir (Köker, 2008: 181):

*“Şanlıdır devletimiz
Canlıdır savletimiz
Yaşasın Osmanlılık
Yaşasın milletimiz*

*Hepimiz hür hepimiz
İşte kardeş gibiyiz
Züldür bize kardeşler
Yaşamak hürriyetsiz*

*Ne idi bir zamanlar
Çektiğimiz hüsrânlar
Seviniyor gülüyor
Şimdi bütün vicdanlar*

*Dökülmeden kanımız
Kuruldu vatanımız
Hürriyet uğruna
Kurban olsun canımız”*

Osmanlı müzisyenleri, İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne, Enver Paşa ve Niyazi Paşa'ya Meşrutiyet'in anısına eserler üretmişlerdir. Bu duruma örnek vermek gerekirse İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra 1909'da tahta çıkan V. Mehmed Reşad'ın oğlu Şehzade Necmeddin Efendi *“Vive La Liberte!”* (Yaşasın Özgürlük) ve Vatan Polka'sı eserlerini bestelemiştir (Baydar, 2010: 6-8).

Kartpostal, Karikatürler, Afişler ve Kitapçıklar

Söz konusu bu dönem içerisinde kullanılan bir başka propaganda aracı ise kartpostallar ve karikatürler olmuştur. İttihatçılar bu iki araç sayesinde uluslararası düzeyde propaganda faaliyeti gerçekleştirmişlerdir.

İttihat ve Terakkî, aktif olarak faaliyete geçtiği günden itibaren yoğun şekilde kartpostallar aracılığıyla propaganda faaliyetinde bulunmuştur. Bu kartpostallar genellikle birçok dilde basılmıştır. Bu diller: Osmanlıca, Fransızca, Rumca ve Ermenice olmuştur. Kartpostallarda Niyazi ve Enver Beyler'in görsellerine sıklıkla yer verilmiştir. Kartpostallar "hürriyet, kardeşlik, eşitlik" temaları üzerine kurgulanmıştır. Niyazi Bey'in dağa çıkışından, Meşrutiyet'in ilanı, halkın coşkusu, Mehmet Reşad'ın tahta çıkışına kadar birçok konu kartpostallarda işlenmiştir. Dönemin kartpostalları olayları resmettiği, sloganları ve tarihi karakterleri barındırdığı, birçok dilde posta aracılığıyla yayıldığından dolayı çok önemli bir propaganda aracı haline gelmiştir. İttihat ve Terakkî temalı kartpostallara örnekler Görsel 4a-m'de yer almaktadır.

Görsel 4. İttihat ve Terakkî Kartpostalları **a:** Makedonya’da dağa çıkan Niyazi Bey ve çetesi. Fransızca: Niyazi Bey arkadaşları arasında. **b:** Meşrutiyet Kutlaması – Amasya **c:** Meşrutiyet Kartpostalı. Osmanlıca: Yadigar-ı Hürriyet, 11 Temmuz sene 1324. Yaşasın Asker, yaşasın vatan, yaşasın hürriyet, yaşasın millet. Fransızca: Anayasa Hatırası. 24 Temmuz 1908. Yaşasın vatan, yaşasın ordu, yaşasın eşitlik, yaşasın millet. **d:** Meşrutiyet Kartpostalı. Bu kartpostal 2 Eylül 1908 tarihinde Sakız adasından Paris’ postalanmıştır. **e:** Meşrutiyet’in İlanı ve Halk. Rumca, Osmanlıca ve Fransızca: 11 Temmuz 1908’de Anayasa’nın ilanı Ermenice, Rumca, Osmanlıca, Fransızca ve Lodino: Yaşasın anayasa, Hürriyet, Kardeşlik, Eşitlik. Osmanlıca: Yaşasın Asker, Yaşasın Donanmayı Hümayun. **f:** Anayasa Hatırası. Fransızca: Osmanlı Anayasası Hatırası Hürriyet, Eşitlik Kardeşlik. **g:** 1908 Devriminin önde gelen isimleri. Fransızca: Vatan Kurtarıcıları Rumca: 11 Temmuz 1908’de ilan edilen Osmanlı Anayasası’nın başkışileri. Osmanlıca: Terakkî ve İttihat Cemiyeti, İstanbul Kadıköy. **h:** Enver Bey. Osmanlıca ve Rumca: Enver Bey. Bayrakların üstünde Osmanlıca: Kanun-ı Esasiye altında. Rumca: Kartpostal Alt Kısımda Namık Kemal’in Hürriyet Kasidesinden iki satır. Osmanlıca ve Rumca: Yaşasın vatan, yaşasın millet, yaşasın hürriyet. **i:** Enver ve Niyazi Beyler. Osmanlıca: Enver ve Niyazi Beylerin birinci defa olarak hürriyet sancağını küşad eylediği. Rumca ve Fransızca: Hürriyet Bayrağını ilk yükseltenler: Enver ve Nazım Beyler. **ı:** Ermenilerin Meşrutiyet için yaptıkları gösteri. Fransızca: İzmir. Osmanlı Anayasası Şerefine Ermenilerin Gösterisi. **j:** Enver ve Niyazi Beyler. Osmanlıca: Vatanı istibdattan kurtaran kahramanalar. Rumca ve Ermenice: Vatan kurtarıcıları. **k:** Meşrutiyet’in Savunucusu Askerler. Fransızca: Yaşasın Osmanlı Vatanının Kurtarıcıları **l:** Hürriyeti temsil eden bir kadın. Osmanlıca: Hürriyet, adalet, müsaovat, unhuvoet. Fransızca: Hürriyet, eşitlik, adalet, kardeşlik. Yaşasın Anayasa **m:** Mehmet Reşad’ın tahta geçiş hatırası. Osmanlıca: Şevkutlu Sultan Mehmet Han-ı hamış hazretleri. Fransızca: Ekselansları Sultan Mehmed V. Kaynak: Kutlu (2004) & Köker (2008).

Dönemin karikatürleri incelediğinde Fransız kaynaklı karikatürler dikkat çekmektedir. Bu karikatürler İttihat ve Terakkî yanlısı ve II. Abdülhamid ve saray karşıtı propaganda faaliyetinde bulunmuşlardı. II. Abdülhamid’i ve Osmanlı İmparatorluğu’nu “hasta adam” olarak tasvir ederken, İttihatçıları kahraman olarak çizmişlerdir. Bunların dışında Le Petit Journal dergisi de Meşrutiyet’e giden süreçte

İttihat yanlısı karikatürlere sayfalarında yer vermiştir. Bu karikatürler sayesinde İttihatçılar için olumlu bir imaj yaratılırken, saray ve II. Abdülhamid açısından olumsuz bir imaj meydana getirilmiştir.

Görsel 5. Fransız L'Actualiste (Gündemci) dergisinde II. Abdülhamid temalı karikatürler (1908-1909) **a:** Abdülhamid: Yakacağım ateşe Makedonya'yı da koyarım. **b:** Üst yazı: "Devrimden sonra". Abdülhamid: "Tahtım bu mu olacak artık... Ama ya kabızsam neye yarayacak?.." "Jön Türkler gerekeni yaparlar..." Oturağın üzerinde ise şu yazı yer alıyor: "Abdülhamid'e armağan. Jön Türkler." **c:** Bir zulmün sonu". "Anayasa-Özgürlük Eşitlik-Kardeşlik insanlık" yazılı hilâl, Abdülhamid'in kafasını kesiyor. Kartın alt kısmında doğan güneşte de, "1908-Bravo Jön Türkler" **d:** Giysilerinin alt bölümü yüzünden daha çok bir Yunanlı'yı andırsa da, ilk kez "Türk halkı"

karikatürde yer alıyor. Halk, elinde kırbaç, "Anayasa" dizginiyle elleri bağlı Abdülhamid'i yönetiyor. Kartın üst yazısı şu: "Bugünkü durum" Hukuk, güçten kuvvetli..." e: Kartın üst yazısı: "Abdülhamid'in sonu ne olmalıydı." f: "Hey! Kargalar! Haydi pastaya..." Fransız, İtalyan, Rus, İngiliz, Alman, Bulgar ve Avusturyalı kargalar, çaresiz ve gözlerini kapamış Abdülhamid'in önünde Osmanlı pastasını paylaşıyorlar. Kaynak: Topuz (t.y).

Celal Esat ve Cimcoz'ün yayımlamaya başladığı Kalem (siyasi-satirik) dergisi ise yerli karikatürlerin sıklıkla yer aldığı bir yayın olmuştur. Meşrutiyet'ten önce II. Abdülhamid aleyhinde propaganda içerikli birçok karikatüre sayfalarında yer vermiş, Meşrutiyet'ten sonra ise İttihat ve Terakkî'yi de sıklıkla eleştirmiştir (Kutlu, 2014:127; Kuzu, 2018: 3). Birinci Dünya Savaşı döneminde ise seferberlik afişlerinin yayımlandığı görülmüştür. Savaştan hemen önce ilan edilen seferberlik afişi Görsel 6'da yer almaktadır. Afişin alt kısmında "Asker olanlar silahaltına. Seferberliğin birinci günüdür" ibaresine yer verilmiştir (Bardakçı, 2014: 1).

Görsel 6. Osmanlı Seferberlik Afişi
Kaynak: Bardakçı (2017).

Birinci Dünya Savaşı'na katılan devletlerin tamamı hem ulusal hem de uluslararası kamuoyu oluşturmak maksadıyla propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir (Avşar, 2020: 26). Birinci Dünya Savaşı, cephe mücadelesinin yanında ülkeler için propaganda savaşları açısından ilk olma özelliğine sahiptir (Kaşıyüğun & Çolak, 2014: 174). Almanya'nın yer aldığı İttifak Bloğu'nda savaşa katılan Osmanlı İmparatorluğu'nda savaş dönemi propaganda faaliyetlerine, Alman kaynaklı birçok

propaganda kartpostalı da örnek gösterilebilir. Bu propaganda içerikleri Türk-Alman dostluğunun birer çıktısı olarak kabul edilebilir. Bu propaganda faaliyetlerine örnekler Görsel 7a-d’de sunulmuştur.

Görsel 7. Alman Kaynaklı Propaganda Kartpostalları **a:** “İttifak Devletleri’nin Liderleri” Kartpostalı **b:** “El Ele Tutuşan Çocuklar” Kartpostalı **c:** “Kadın Askerler” Kartpostalı **d:** “Doğunun Uyanışı” Kartpostalı Kaynak: Çakı (2018).

Alman kaynaklı propaganda kartpostallarındaki karikatürlerde Türkler çoğunlukla çocuk ve kadın asker şeklinde betimlemiştir. Bu propaganda çalışmalarında küçük çocuklara ve kadınlara yer verilerek, savaşın acımasız yönünün azaltılmaya çalışıldığı görülmüştür. Bu kartpostallarda Türkler, “müttefik” ve “sadık dost” şeklinde olumlu metaforlar içinde yansıtılarak aktarılmıştır (Çakı, 2018: 90).

Bunların yanı sıra broşürler ve kitapçıklarda İttihat ve Terakkî tarafından propaganda amaçlı olarak kullanılan başka bir araçtır. İmzasız şekilde Selanik’te İkinci Meşrutiyet’in ilanından hemen sonra basılan “Hayyeale’l - Felâh Risalesi” isimli kitapçık halkın meclis, meşrutiyet, kanun gibi konularda bilgilendirilmesi, bilinçlendirmesi ve aydınlatılması amacıyla hazırlanmıştır (Aslan, 2011: 316).

Sinema ve Edebiyat

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti¹² ve Malulin-i Guzzata Muavenet Heyeti gibi kurumların desteklediği Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sinema, sınırlı etkiye sahip ve kısa vadeli bir siyasal propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Siyasal propaganda içerikli filmlere Janaki ve Milton Manaki'nin 1908'de hazırladığı, iki dakikalık "Türkler'in Hürriyet Üzerine Konuşmaları" ve 1909 senesinde Sigmund Weinberg'in, Osmanlı Meclisi'nin açılışını konu alan "İstanbul'da Seçimler ve Meclisin Açılışı" adlı film örnek olarak verilebilir. Türkler'in "Hürriyet Üzerine Konuşmaları" filmi, 1908'de Genç Türkler'in Meşrutiyet'in ilanı ile Manastır'da yaptıkları konuşmalardan bir tanesini betimlenmektedir. Film, Selanik'te şekillenmeye başlayan Genç Türkler'in başarılarını ortaya koymak ve vurgulamak amacıyla çekilmiş ve İttihat Terakkî Cemiyeti'nin savunduğu "hürriyet, adalet, kardeşlik, birlik ve eşitlik" kavramları film süresince gösterilmiştir. Bu filmde, duygulara yönelik siyasal propagandanın izleri görülmektedir (Thomen, 2010: 4-6, 12).

Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 1917 yılında İstanbul'u ziyareti her iki ülkenin "Ordu Foto-Film" birimleri tarafından kayıt altına alınmış, bu içerikler Alman-Türk yakınlaşması ve dostluğunu ortaya koymak amacıyla dünya kamuoyu için bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır (Kırel ve Kasap Ortaklan, 2018).

Edebiyat ise İttihatçıları fikrî açıdan besleyen önemli bir kaynak olmuştur. Namık Kemal ve Tevfik Fikret gibi isimlerin eserleri propaganda yayınlarını içerik yönünden beslemiştir.

Cemiyet'in Kullandığı Diğer Propaganda Araçları

İttihat ve Terakkî yönetimi Meşrutiyet sembollerini içeren görselleri birçok alanda kullanmıştır. Madalyalar, rozetler, fes etiketi, kibrit kabı, tütün kutusu, çay

¹² Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, 1 Şubat 1913 tarihinde kurulmuş ve Balkan Savaşları esnasında vatanseverlik temaları ekseninde propaganda yapmayı amaçlamıştır (Thomen, 2010: 2).

kutusu, kandil, saat, fincan takımı gibi eşyaların üzerine bayrak sembolü ve “*hürriyet, adalet, müsavat, unhuvet*” sloganlarına yer vermişlerdir. Bilhassa Sultan Mehmet Reşat ve Enver Bey’in görselleri sıklıkla propaganda araçlarını süslemiştir.

Görsel 8. Propaganda amaçlı üretilen birtakım eşyalar *a. Madalya b. Madalya c. Rozet d. Çay Kutusu e. Tütün Kutusu f. Fincan g. Kibrit Kutusu h. Fes Etiketi i. Saat* Kaynak: Köker (2008).

Bir başka propaganda aracı da örgütler aracılığıyla gerçekleştirilen faaliyetlerdir. Batı devletlerine oranla daha geç kurulan “*propaganda-istihbarat*” örgütü Osmanlı İmparatorluğu için Teşkilat-ı Mahsusa’dır¹³. Bu örgütün eylemci ve aksiyon grubunun yanı sıra bilgilendirme ve propaganda grubu da bulunmaktaydı. Örneğin,

¹³ Teşkilat-ı Mahsusa’nın propagandaları için ayrıca bkz. Yüksel, 2019; Alkan, 2020.

Mehmet Akif Ersoy bu bilinçlendirme ve propaganda faaliyetlerinde yer alan önemli kişilerden birisidir. Bu örgütün bir mensubu olan Ersoy, Ortadoğu’da İslam Birliği fikrinden hareketle Osmanlı İmparatorluğu için propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur (Alşan, 2015: 78, 80).

Türk-Alman dostluğunun bir gösterge niteliğinde Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar İstanbul-Berlin hattında işleyen trenlere “*Enverland Trenleri*” ismini vererek trenlerin üstüne de bu ifadeleri yazmışlardır (Özdemir, 2019: 220). Bu durum Enver Paşa özelinde kendi propagandası açısından önemli bir araç olmuştur.

Yapımı 1909-1911 yılları arasında gerçekleşen, Osmanlı döneminde inşa edilmiş ilk ulusal anıt niteliği taşıyan Abide-i Hürriyet’te (Hürriyet-i Ebediye Abidesi) propaganda niteliği taşıyan bir yapıttır. Bu yapıt, 31 Mart Vakası’nda hayatını kaybedenlerin anısını yaşatmak amacıyla İstanbul’da inşa edilmiştir. Anıt yapıya Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Sadrazam Talat Paşa, Şehid-i Ala Harbiye Nazırı Enver Paşa (Kabri Tacikistan’da olan Enver Paşa’nın naaşı, 1996 yılında buraya defnedilmiştir) gibi önemli İttihatçılar defnedilmiştir (Kreiser, 2018: 12,17).

Sonuç ve Değerlendirme

Belirli bir amaca yönelik olarak stratejik bir şekilde hazırlanan ve uzun bir çaba neticesinde oluşan propaganda, siyasal iletişim sürecinde kamuoyu oluşturma, gündem belirleme, insanların tutum ve davranışlarında değişim sağlamada etkili iletişim araçlarından bir tanesidir. Propaganda, mesajın yayılması başta olmak üzere inançları etkileme, tutumları yönlendirme, hedef kitle üzerinde çeşitli etkiler yaratma gibi güçlü kapasitesinden dolayı siyasetin temel araçlarından bir tanesi konumundadır. Propaganda bağlamında 20. yüzyılın en karakteristik özelliği aynı mesajın, aynı anda çok sayıda insana iletilebilmesidir (Akarcalı, 2003: 32). İttihat ve Terakkî, dönem koşulları ve şartları düşünüldüğünde hem propagandanın bu etkilerinin farkında hem de propagandanın gücünün bilincindedir. İttihat ve Terakkî faaliyet göstermiş olduğu süre zarfı içerisinde gazete ve dergileri, parti programlarını,

marşları, kartpostalları, afişleri ve kitapçıkları, sinema ve edebiyat eserlerini etkili birer propaganda aracına dönüştürmeyi başarmıştır.

Söz konusu bu dönemin önemli sayılabilecek propaganda kaynaklarının gazeteler, dergiler ve kartpostallar olduğu ileri sürülebilir. Sinemanın ise sınırlı bir şekilde kullanılan propaganda aracı olarak kullanıldığı söylenebilir. Meşrutiyet'ten önce propaganda araç ve kaynaklarını imkân buldukça kullanan İttihatçılar, Meşrutiyet'le iktidara geldikten sonra etkili bir propaganda örgütü şeklinde faaliyet göstermişlerdir. Her yerde İttihat anlayışı ile propagandist bir görüntü çizmişlerdir. İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin ilk dönemlerinde "*hürriyet, eşitlik ve kardeşlik*" propagandası yaptıkları gözlenirken daha sonraları bu görünümünden uzaklaşmışlardır. Söylemleri hürriyet kahramanlarından, vatan fedailerine dönüşmüş ve kendilerini "*vatan kurtarıcıları*" olarak görmüşlerdir. İttihatçılar propaganda faaliyetlerinde kitleleri ikna etmeye ve rakiplerine karşı propaganda yapmaya odaklanmışlardır.

Gerçekleştirilen propaganda faaliyetleri II. Abdülhamid'in ulusal ve uluslararası düzeyde itibarını sarsmak ve Sultan Mehmet Reşat için olumlu bir imaj oluşturmaya çalışmak üzerine kurgulanmıştır. İttihatçı liderlerin (özellikle Niyazi Bey ve Enver Bey) ön plana çıkarıldığı bir süreç yaşanmıştır. Propaganda faaliyetleri az ya da çok her alanda kendisini göstermiştir. Yeri geldiğinde ise modern bir toplum için yeni bir yaşam tarzının propagandası yapılmıştır. İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin amaç ve hedeflerine ulaşmasında gerçekleştirdiği propaganda faaliyetleri ve kullandığı propaganda araç ve teknikleri önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sonrası Türk-Alman dostluğunun ve Enver Paşa'nın merkezde olduğu bir propaganda stratejisi tercih edildiği görülmektedir.

Kaynaklar

- Akarcalı, S. (2003). 2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda. İmaj Yayıncılık: Ankara.
- Akşin, S. (1980). 100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki E-Kitap, Gerçek Yayınevi: İstanbul.
- Alkan, A. E. (2020). Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya Ve Türkistan'daki Faaliyetleri (1913-1918), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Edirne.
- Alşan, S. (2015). Mehmet Akif Ersoy'un; Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı Dönemini Değerlendirmesi, Çözüm Önerileri ve Osmanlı Devleti Adına Ortadoğu Propaganda Faaliyetlerinde Yer Alması, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1). 75-85.
- Arabacı, C. (2018), İttihat ve Terakki Basını, www.canerarabaci.com/makaleler_ittihat_ve_terakki_basini-sayfa_id-333-id-53542, Erişim Tarihi: 22.09.2018.
- Artuç, N. (2008). II. Meşrutiyet'in İlanı, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 1(45), 63-82.
- Aslan, T. (2008). İttihâd-ı Osmanî'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne, *Bilig Dergisi*, 47, 79-120.
- Aslan, T. (2011). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin propaganda araçlarından Hayyeale'l - Felâh Risalesi, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, 303-330.
- Avşar, S. (2020). Birinci Dünya Savaşı Propaganda Beyannameleri ve Afişlerinde İyilik ve Kötülük Kavramları, *MSGÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(21), 26-46.
- Bardakçı, M. (2017). Yıkılış ve Kuruluş. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Baydar, E. K. (2010). Vive La Liberté! İkinci Meşrutiyetin Müzikal Coşkusu, *Akademik Bakış Dergisi*, 20, 1-16.
- Berkes, N. (2021). Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Bilgiç, A. T. (2012). Tarih Terimleri Sözlüğü, Toplumsal Dönüşüm Yayınları: İstanbul.
- Çakı, C. (2018). Birinci Dünya Savaşı'ndaki Alman Propaganda Kartpostallarında Kullanılan Karikatürlerde Türklerin Sunumunun Göstergibilimsel Açından İncelenmesi, *Akdeniz İletişim Dergisi*, 29, 73-94.
- Çeliktemel-Thomen, Ö. (2010). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sinema ve Propaganda (1908-1922), *Kurgu Online International Journal of Communication Studies*, 2, 1-17.
- Dağlar, O. (2008). II. Meşrutiyet'in İlanının İstanbul Basını'ndaki Yansımaları (1908), *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 38, 141-159.
- Danişmend, İ. H. (t.y). 31 Mart Vak'ası. İstanbul Kitapevi: İstanbul.
- Duru, K. N. (1957). İttihat ve Terakki Hatıralarım, Sucuoğlu Matbaası: İstanbul.

Gürel, C. N. (2009). İttihat ve Terakki ve Paramiliter Yan Kuruluşları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü: İzmir.

Işık, M., & Eşitti, Ş. (2018). Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndaki Propaganda Faaliyetleri Üzerine Bir İnceleme: Harp Mecmuası Örneği, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, 185-216.

İkdam Gazetesi.
https://dSPACE.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/10287/30.06.1915.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Erişim Tarihi: 11.02.2023.

İnceoğlu, M. (1985). Güdüleme Yöntemleri, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Meslek Yüksek Okulu Yayınları: Ankara.

İslam Ansiklopedisi (2018). İttihat ve Terakkî Cemiyeti, www.islamansiklopedisi.org.tr/ittihat-ve-terakki-cemiyeti, Erişim Tarihi: 08.10.2018.

Kansu, A. (2015). 1908 Devrimi, İletişim Yayınları: İstanbul.

Kaşıyuğun, A., & Çolak, M. (2014). Savaş ve Propaganda: Birinci Dünya Savaşı'nda Alman Propagandası, *History Studies Dergisi*, 6(5), 157-176.

Kaya, M., & Siklon, S. (2012). Bazı Osmanlı Gazetelerinde Siyasal Reklam ve Propaganda (1908-1918), *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(16), 61-73.

Kırel, S., & Kasap Ortaklan, O. (2018). Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğu'nu Son Ziyareti (1917), *Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 113-158.

Köker, O. (2008). Yedigâr-ı Hürriyet, Birzamanlar Yayıncılık: İstanbul.

Kreiser, K. (2018). Özgürlük Anıtı, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 291, 12-17.

Kutlu, S. (2004). Didar-ı Hürriyet Kartpostallarla İkinci Meşrutiyet 1908-1913, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Kuzu, N. B. (2018). II. Meşrutiyet Dönemi Karikatürleri ve Mizah Dergileri Işığında Siyasî Mizah Geleneği, https://goo.gl/A9oVVM Erişim Tarihi: 14.10.2018.

Lewis, B. (2021). Modern Türkiyenin Doğuşu, Çev: Boğaç Babür Turna. Arkadaş Yayınevi: Ankara.

Lilleker, D. G. (2013). Siyasal İletişim Temel Kavramlar, Kaknüs Yayınları: İstanbul.

Mardin, Ş. (2020). Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları: İstanbul.

Mutlu, E. (2008). İletişim Sözlüğü, Ayraç Kitapevi: Ankara.

Neşide-i Zafer (Vicdân-ı Muazzam),
ktp.isam.org.tr/pdfkosal/KD_014/KD_014_017.pdf, Erişim Tarihi: 19.04.2023.

Örs, O. (2013). Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 51, 679-716.

- Özdemir, N. (2019). I. Dünya Savaşı'nda İstanbul-Berlin Demiryolu, OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi(45), 209-231.
- Selçuk, M. (2013). Selim Ahmetoğlu, İttihatçı Aktüaliteden Kitlesele Popülariteye: Şehbal Mecmuası (1909-1914), *Türkiyat Mecmuası*, 23 (2), 235-236.
- Şehbal Dergisi, <http://digitale-sammlungen.ulb.uni-bonn.de/ulbbnioa/periodical/structure/3183443>, Erişim Tarihi: 07.10.2018.
- Tanin Gazetesi, http://gazeteler.ankara.edu.tr/detail.php?id=60&sayi_id=1532, Erişim Tarihi: 07.10.2018.
- TBMM (2018). Siyasi Partiler, www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html, Erişim Tarihi: 01.10.2018.
- Tekinsoy, Y. E. (2018). Birinci Balkan Savaşı'nda Bir Propaganda Unsuru Olarak Vaaz, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 317-341.
- Topuz, K. (t.y). Kartpostal Karikatürü, Abdülhamid ve Türkiye'nin İmaji, *Tombak Dergisi*, 23, 43-52. <http://www.tombak.com.tr/sayi23/imaj.htm>.
- Traverse-Healy, T. (1998). Halkla İlişkiler ve Propaganda Karşılaştırmalı Değerler, Çev.: Nur Nirven ve Ahmet Ünver. Rota Yayınları: İstanbul.
- Türk Dil Kurumu (2018). Propaganda, <https://goo.gl/7yvjvX9>, Erişim Tarihi: 24.09.2018.
- Yüksel, Ç. (2019). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Teşkilat-ı Mahsusa, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Denizli.

Bu makale intihal tespit yazılımlarıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by plagiarism detection softwares. No plagiarism detected.

Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" were followed.

ÇALIŞMANIN ETİK İZİN BELGELERİ

Söz konusu bu çalışmada etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerinde bir çalışma olmadığından dolayı etik kurul onayı aranmamıştır.